

Lapsuus,

LEENA ALANEN & lapsuuden
KIRSTI KARILA instituutiot
(TOIM.)

ja lasten toiminta

*Vastapaino
Tampere 2009*

ja sääntöjä, jotka koskevat ympäristöä. Niiden perusteella muodostuvat ne näkemykset ja käytännöt, joiden varassa ympäristö joko on tai ei ole lasten käytettävissä.

Christensen (2003, 23–24) huomauttaa, että lapsille suunnattu ympäristöopiskelu lähtee usein juuri aikuisten ympäristöstä luomien jäsenysten pohjalta. Lapsille annetaan tehtäviä, jotka eivät ole heidän kannaltaan merkityksellisiä ja kiinnostavia. Christensen näkee tässä kahden erilaisen tiedon kuilun. Aikuiset arvostavat ympäristöön liittyvää abstraktia, yleispätevää, ”oikeaa” tietoa. Lasten hahmottaman, omaan elämään ja ympäröivään yhteisöön liittyvän, paikannetun tiedon (*emplaced knowledge*) merkitystä ei arvosteta. (ks. myös Christensen & O'Brien 2003, 7–8.) Tani (2004, 135–136, 138) viittaa samaan asiaan ja korostaa sitä, että opiskelussa henkilökohtaisen sosiaalisen ja relationaalisen tilan tarkasteleminen voi opettaa lapsia ymmärtämään ympäristön monenlaisia merkityksiä.

Uuden kulttuurisen maantieteen tärkeänä pitämä lähestymistapa, jossa paikan subjektiivinen kokeminen liitetään sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, on erityisen tärkeä varhaiskasvatukseen lasten ympäristöopiskelussa. Alle kouluikäisten lasten lähiympäristön rikkaus oppimispaikkana tulee oikeuksiinsa lasten omilla silmillä katsottuna. Lasten ympäristö on kuitenkin myös paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten kulttuuristen vaikutteiden läpäisemä. Lapset elävät omalla kohdallaan globaalissa maailmassa. Siksi heidän on tärkeää opiskella omaa paikkaansa ja siihen sisältyviä mahdollisuuksia ja haasteita.

Tässä luvussa kuvattu lasten ja kaupunkiympäristön kohtaamista koskeva tutkimus on raportoitu kokonaisuudessaan kirjoittajan väitöskirjassa *Retkellä – Lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen* (Raittila, 2008).

Kirsti Karila

Lapsuudentutkimus ja päiväkotien toiminta

Lapsuudentutkimus on tuottanut ja tuottaa uudenlaista tietoa lapsuudesta. Uusi tieto haastaa tarkastelemaan ja arvioimaan myös julkisten kasvatusinstituutioiden toimintaa – onhan näillä kasvatusinstituutioilla merkittävä asema nykyajan lapsuuden tuottajina. Kirjan aiemmissa luvuissa on tuotu esille lapsuudentutkimuksen lähtökohtia sekä osoitettu se, kuinka lapsuudentutkimus tarkastelee lapsuutta ja lasten elämää ja toimintaa monella eri tasolla.

Tässä luvussa huomio suunnataan suomalaisten päiväkotien toimintaan ja erityisesti siihen, mitä haasteita lapsuudentutkimus tuottaa tälle toiminnalle ja millaisia ”eväitä” ja välineitä se tarjoaa päiväkotitoiminnan kehittämiseksi. Tämä tapahtuu muutamien lapsuudentutkimuksen esille nostaman kysymyksen valossa: Ensiksi paneudutaan suomalaisessa yhteiskunnassa vallalla oleviin lapsuuden tulkintoihin ja niistä kumpuavaan lapsipolitiikkaan. Osiossa esitetään, miten nykyistä lapsipolitiikkaa voidaan ymmärtää lapsuudentutkimuksen näkökulmasta ja mitä lapsipolitiikka näin tarkasteltuna merkitsee julkisten varhaiskasvatusinstituutioiden toiminnalle. Seuraavaksi huomio suunnataan ammattilaisten lasta ja lapsuutta koskeviin ajattelutapoihin sekä niiden taustoihin. Osiossa kysytään, millaista uutta ymmärrystä lapsista ja lapsuudesta lapsuudentutkimus on tuottanut ja

miten sitä voisi nivoa ammattilaisten olemassa olevaan ymmärrykseen. Lopuksi esitetään ajatuksia siitä, mitä olisi tehtävä päiväkotien arkisten käytäntöjen tasolla, jotta lasten osallisuus päiväkotiarjessaan vahvistuisi.

Lapsuudentutkimus lapsipolitiikan kriittikkona

Yhteiskunnan taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset tekijät säätelevät monin tavoin lapsuutta ja lapsuuden instituutioiden toimintaa. Tämä sääteily ilmenee muun muassa siinä, millä tavoin ja millaisin intressein lapsuuteen kiinnitetään huomiota eri aikoina. Länsimaisissa yhteiskunnissa, Suomi mukaan luettuna, lapsuus on viime vuosina ollut poliitikkojen kasvavan kiinnostuksen kohteena. On arvioitu (Strandell 2009b) että erityisesti YK:n lapsen oikeuksien julistuksen ratifioiminen vuonna 1991 ja Suomen liittyminen EU:n jäseneksi 1995 ovat vaikuttaneet lasten ja lapsuuden nousemiseen politiikan huomion kohteeksi.

Lapsuuteen suuntautunut poliittinen kiinnostus konkretisoituu erilaisina lapsipoliittisina ohjelmina ja linjauksina (ks. Satka ym. 2002, 245, Satka & Eydal 2004, Strandell 2009b). Esimerkkejä lapsipoliittisista linjauksista ja dokumenteista ovat mm. valtioneuvoston laatimat Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002) ja kuntien laatimat lapsipoliittiset ohjelmat (ks. tarkemmin Satka ym. 2002). Lapsipolitiikka tulee ilmi myös siinä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, joka koskee niin lasten asemaa, lasten taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia kuin lasten arkista elämää erilaisissa lapsuuden instituutioissa. Päivähoitoa ja esiopetusta koskeva lainsäädäntö muodostaa siten yhden lapsipolitiikan välineen. Eri-laisten linjausten ja ohjauksen muotojen kautta lapsipolitiikka luo siten ehtoja päiväkotien toiminnalle ja sen kehittämislle.

Poliitikkojen lapsuuteen kohdistuvan kiinnostuksen taustalla on nähtävissä ainakin kaksi näkökulmaa lapsuuteen: yhtäältä lapsuus nähdään investointina tulevaisuuteen ja toisaalta lapsuus tulkitaan suojelua vaativaksi elämänvaiheeksi. (Ks. myös Strandell

2009b ja Harrikari 2008). Lapsuus investointina -ajattelutapa on ollut vahvasti esillä eurooppalaisessa ja OECD:n piirissä käytävässä poliittisessa keskustelussa. Näissä keskusteluissa lähtökohdamallina on ollut Anthony Giddensin (1998, ks. myös 2000) ajatus sosiaalisesti investoivasta valtiosta. Ajattelutapa pitää tärkeänä inhimilliseen pääomaan sijoittamista sen sijaan että tuettaisiin kansalaisia suoralla toimeentulotuella.

Tätä investointinäkökulmaa toteuttaen OECD:n 1990-luvun lopun sosiaalipoliittinen ohjelmalinjaus korostaa lapsuuteen sijoittamista nimenomaan tulevaisuuteen sijoittamisena. (Lister 2003, 2006.) Monet OECD-maat ovat omaksuneet vastaavan ajattelutavan myös omiin kansallisiin linjauksiinsa.

Mitä oikein pitäisi ajatella lapsuuden näkemisestä investointina tulevaisuuteen? Monen mielestä ajatus on kannatettava: useimmiten pidetään hyvänä sellaista linjausta, joka suuntaa huomion aiemmin marginaalissa olleisiin ryhmiin, esimerkiksi lapsiin. Investointiajattelua onkin mitä ilmeisimmin kiittäminen monista suomalaisista lapsipoliittisista linjauksista, vaikkapa maksuttoman esiopetuksen luomisesta.

Lapsuudentutkimuksen näkökulmat (ks. tarkemmin Lister 2003, 2006) nostavat kuitenkin esille myös kriittisiä seikkoja tässä ajattelussa. Ensimmäinen niistä liittyy investointinäkökulman suhtautumiseen lapsiin ja lapsuuteen. Investointi on jo lähtökohtaisesti investointia johonkin tulevaan: se suuntaa huomion niihin tuleviin tiloihin, joita investoinnilla tavoitellaan. Lapsiin ja lapsuuteen investoinnissa ei pidetä niinkään tärkeänä lasten elämää tässä ja nyt, vaan katse on valittujen toimenpiteiden tulevissa vaikutuksissa. Lapset nähdään tässä ajattelutavassa aikuisuuden tuottamaa täysivaltaisuutta kohti kulkevana (*becomings*), ei juuri sillä hetkellä omana itsenään arvokkaina tai merkityksellisinä (*being*) (ks. Alanen tässä teoksessa).

Toinen investointinäkökulman pulmista liittyy tehtyjen sijoitusten ja niiden kautta saavutettavien hyötyjen suhteen jatkuvaan arviointiin. Ajattelussa on tärkeää – kuten sijoitustoiminnassa yleensä – arvioida sijoitusten ja niistä saatavan hyödyn välinen

suhde. Painotuksesta on olemassa merkkejä Suomessakin: Julkisin varoin tuotettujen palvelujen hyötyä arvioidaan entistä useammin. Tuo arviointi tapahtuu usein sellaisin mittarein, jotka korostavat tehokkuutta ja tuloksellisuutta, mutta jättävät huomiotta lasten hyvinvoinnin ulottuvuuden. On myös ennakoitavissa, että entistä useammin lapsille suunnattujen palvelujen kehittämisessä tullaan vetoamaan ns. näyttöperustaiseen käytäntöjen kehittämiseen (*evidence-based practices*). Tällä tarkoitetaan sitä, että kaikkien palveluissa toteutettavien käytäntöjen taustalla on oltava riittävä näyttö toimivuudesta.

Oleennaista on kuitenkin se, mitä toimivuudella kulloinkin tarkoitetaan. Dahlberg ja Moss (2005, 2) toteavat, että institutioidet (esimerkiksi päiväkodit) nähdään usein teknisten käytäntöjen paikkoina, joissa etsitään parhaita menetelmiä ja menettelytapoja tuottaa ennalta määriteltyjä tuloksia. Tällöin instituutioiden toimintakäytännöille esitetty kysymys kuuluu: Mikä toimii? Millaisilla teknisillä käytännöillä voidaan varmimmin ja tehokkaimmin tuottaa toivotut tulokset? Tällaisessa kontekstissa näyttöperustainen käytäntöjen kehittäminen johtaa toiminnan kansalliseen ja kansainväliseen standardointiin, mikä taas johtaa aiempaakin vahvemmin lapsuuden standardointiin.

Toimivuuteen on kuitenkin mahdollista liittää myös muunlaisia merkityksiä. Toimivuuden kriteeriksi voidaan määrittää käytäntöjen toimivuus lasten kannalta. Arvioinnin kohteena on tällöin, voivatko lapset toimia käytännöissä itseään kiinnostavien ilmiöiden parissa, onko lapsilla mahdollisuus tuoda äänensä kuuluville käytäntöjen kehittämisessä ja muut vastaavat seikat. Tällöin lapsuuden palveluita tarkastellaan senhetkisen elämän kriteerein, palveluissa läsnä olevien ihmisten elämän kannalta.

Toisessa poliittista keskustelua luonnehtivassa näkökulmassa huomio on suuntautunut lasten ja nuorten suojeluun. Käytännössä tämä merkitsee keskustelua lapsuuteen ja nuoruuteen liitetyistä ongelmista. Harrikari (2008, 21–22) toteaa voimakkaan ja jatkuvan ”huolen” luonnehtineen lapsuutta, nuoruutta ja vanhemmuutta kokevaa julkista keskustelua 2000-luvulla. Huolipuheen

taustalla on osin varmasti aitoa huolta lasten elämästä samoin kuin huolta yhteiskunnan vakauden heikkenemisestä. Harrikari (mt., 21) kuitenkin toteaa huolen olleen keskusteluissa läsnä huolimatta siitä, että tutkimukset ovat osoittaneet lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja norminmukaisen käyttäytymisen kasvaneen. Samanaikaisesti ovat lisääntyneet vaatimukset entistä tehokkaammista lapsiperheisiin kohdistettavista ”toimenpiteistä” (Harrikari 2008, 22).

Myös varhaiskasvatuseräisten lasten kohdalla puhe varhaisesta puuttumisesta ja huolen puheeksi ottamisesta ovat olleet 2000-luvun arkea. Ammattilaiset on valjastettu tiukasti tämän diskurssin toimeenpanijoiksi myös varhaislapsuuden kentällä. On sanomattakin selvää, että on tilanteita, joissa varhainen puuttuminen on lapsen ja perheen etu. Yhtä selvää on se, että tällaiseen ajattelutapaan liittyy myös riskejä. Varhaisen puuttumisen diskurssiin liittyy väistämättä normaaliuden ja epänormaaliuden määrittelyprosessi. Varhainen puuttuminenhan aktualisoituu silloin, kun lapsi tai lapsen kasvuympäristö tulkitaan joillakin kriteereillä normaalista poikkeavaksi. Mitkä ovat niitä seikkoja, jotka katsotaan normaaliksi lapsen kasvuksi, lapsuuden ympäristöksi ja perheen tilanteeksi, ja mitkä luonnehdinnat vastaavasti johtavat epänormaaliuden määrittelyihin?

Varhaisen puuttumisen kysymykset tuottavatkin tarpeen eettisiin pohdintoihin ja puuttumista esittävien tahojen omien ajattelutapojen kriittiseen reflektointiin. Varhaisen puuttumisen ja huolen puheeksi ottamisen käytäntöjen on havaittu johtavan kasvavaan lasten luokitteluun. Isossa-Britanniassa on ollut tästä jo huolestuttavia esimerkkejä erityisesti silloin, kun nämä luokittelut siirretään erilaisiin tietoarkistoihin (ks. Parton 2008). Vaarana on tällöin se, että lapset tulevat havainnoiduksi ja tulkituiksi näiden luokitusten eivätkä suinkaan kulloisenkin toimintansa perusteella. Mitä siis pitäisi ajatella siitä, että Suomessa lasten henkilökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat – myös silloin, kun ne sisältävät monenlaista riskien kartoitusta ja lapsen arviointia – dokumentoidaan ja nämä dokumentit siirtyvät lasten

mukana päivähoidosta kouluun (ks. tarkemmin Alasuutari ja Karila tässä teoksessa)? On todennäköistä, että suomalaisissa varhaiskasvatuksen ammattikäytännöissä ei ole käyty asiasta riittävää keskustelua. Tämän vuoksi näiden käytäntöjen kehittämisessä tulisikin ottaa viipymättä ”aikalisä”.

Aiemmissa luvuissa Alanen ja Alasuutari ovat jo aiemmin viitanneet Jan Kampmannin (2004) ajatuksiin päivähoidon ja varhaiskasvatuksen institutionalisoitumiskehityksestä. Suomessa ei ole tehty empiiristä tutkimusta tästä teemasta, joten suomalaisista kehityssuunnista voidaan esittää vain arvioita. Suomalaiset lapset osallistuvat eurooppalaisiin lapsiin verrattuna varsin heikosti julkisten päiväkotien toimintaan. On myös todettu, että alle kolmivuotiaiden lasten osalta Suomi on kotikasvatuksen maa (Anttonen & Sointu 2006). Tähän on löydettävissä monenlaisia historiallisia, maantieteellisiä ja kulttuurisia syitä. Yksi tekijä on kuitenkin Suomessa harjoitettu lapsipolitiikka. Suomalaisen varhaiskasvatuksen institutionalisoitumista voidaan kuvata kaksinaapaiseksi: toisaalta se on merkinnyt päiväkotien ja perhepäivähoidon kaltaisten julkisten instituutioiden rakentamista, ja tämän suunnan merkitystä on vahvistettu säätämällä laki subjektiivisesta oikeudesta päivähoitoon. Toisaalta institutionalisoituminen on merkinnyt kotona tapahtuvan hoidon ja kasvatuksen taloudellista tukemista yhteiskunnan varoin: vanhemmille maksetaan korvausta (kotihoiton tuki) siitä, että he hoitavat omia lapsiaan kotona. Mielenkiintoista on havaita se, että lapsipolitiikan kautta esille nostetut standardoinnin ja arvioinnin kysymykset koskettavat ainoastaan niitä lapsia, jotka osallistuvat julkisten kasvatusinstituutioiden toimintaan. Kotona kotihoiton tuella tapahtuvaa hoitoa ja kasvatuksista ei vielä toistaiseksi ole standardoitu eikä siihen suunnattujen investointien hyötyä arvioida. Ilmiökenttä on kokonaisuudessaan mielenkiintoinen ja tutkimusta vaativa. Selvää on kuitenkin se, että suomalainen varhaislapsuus tuotetaan vahvasti vanhempien ”valintoja” korostavalla tavalla. Vanhempien ratkaisujen kautta Suomeen rakentuu erilaisia lapsuuksia, joihin lapsipolitiikan ote on vielä tällä hetkellä vaihteleva.

Lapsuuden institutionalisoitumiskehityksen on nähty avaavan monia mahdollisuuksia lapsille, vanhemmille ja yhteisöille. Toisaalta kehityssuunta pitää sisällään tiettyjä riskejä: yksi näistä on se, että lapsuuden institutionalisoitumisen eteneminen voi johtaa lasten suurempaan ja tehokkaampaan hallintaan (*governing*) (Dahlberg ja Moss 2005, vi). Hallinta tai hallinnointi viittaa ”käyttäytymisen ohjaamiseen”, toimiin ja toimenpiteisiin, joilla muovataan ja suunnataan käyttäytymistä (Harrikari 2008, 100, ks. myös Alasuutari ja Karila tässä teoksessa, Strandell 2009b). Hallinnan ilmiökenttä nousee vahvasti esille tämän hetken suomalaisen lapsuuden tuottamisen prosesseissa. On ajankohtaista analysoida niitä todellisuuden muokkaamisen prosesseja, jotka luovat tilan tietyn poliittisen ohjelman tai rationaliteetin – tässä yhteydessä vallitsevan suomalaisen lapsipolitiikan – toteutumiseksi (ks. Kantola 2002). Maarit Alasuutari ja Kirsti Karila ovat tämän teoksen luvussa 4 analysoineet lapsen henkilökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseksi tarkoitettuja lomakkeita. Analyysin tulokset kertovat siitä, että lapsikohtainen suunnittelu on varhaiskasvatuksessa muuntumassa selkeäksi osaksi vallitsevaa lapsipoliittista diskurssia. Lapsuuden investointinäkökulman tuottamat arvioinnin ja standardoinnin sekä suojelunäkökulmaan liittyvät kontrollin ja riskien kartoittamisen teemat kehystävät selvästi lapsen varhaiskasvatussuunnitelmalomakkeiden sisältöjä.

Suomalaista lapsipoliittista keskustelua ja päätöksentekoa näyttää suunnan tulleisuuteen investoinnin ja lapsuuden suojeleluun tai varhaiseen puuttumiseen liittyvät ajattelutavat. Sen sijaan lasten osallisuuteen omassa arjessaan ei ole kiinnitetty lapsipolitiikassa vastaavaa huomiota (ks. tarkemmin Satka ym. 2002).

Lapsuudentutkimus haastaa varhaiskasvatuksen ammattilaisia ajattelutapojensa kriittiseen reflektointiin

Leena Alanen (tässä teoksessa) on todennut lapsuudentutkimuksessa kohdistetun vielä varsin vähän huomiota instituutioiden ja

organisaatioiden tasoille sijoittuviin lapsuuden ”agentteihin”, joiden kautta yhteiskunnallisen makrotason (mm. politiikan, lainsäädännön ja talouden) rakenteet välittyvät myös lasten arkisiin ympäristöihin ja määrittävät mikrotason toimijuudelle sen pakot, rajat ja mahdollisuudet.

Lapsuuden instituutioissa toimivat ammattilaiset ovat yksi ryhmä näistä lapsuuden ”agenteista”. Lapsipolitiikka rakentaa yhtä lailla puitteet heidän kuin lastenkin arkiselle elämälle lapsuuden julkisissa instituutioissa (ks. Mayall 1994). Kuten edellä on todettu, lapsuuden ammattilaisten työ tällä hetkellä toteutuu standardoinnin ja monenlaisen arvioinnin kontekstissa. Myös hallinnan uudenlaiset muodot säätelevät ammattilaisten toimintaa. Näiden vallitsevan lapsipolitiikan seuraamusvaikutusten ohella heidän toimintaansa vaikuttavat historiallisesti muotoutuneet ajattelutavat, jotka ilmenevät esimerkiksi päiväkotien kasvatus- ja työkulttuureissa (ks. Karila 1997).

Ammattilaisten kulttuuriset ajattelutavat rakentuvat heidän ammatillisen peruskoulutuksensa ja työelämässä tapahtuvan oppimisensa kautta. Päiväkoteihin ammattilaisia kouluttavien tahojen opetussuunnitelmat lähestyvät lasta painotetusti kehityspsykologian kautta. Karilan, Kinoksen, Niirasen ja Virtasen (2005) mukaan kehityspsykologia on vuosina 1973–1995 ollut lastentarhanopettajakoulutuksen opetussuunnitelmissa keskeisin teoreettinen lähtökohta. Varhaiskasvatuksen koulutuksen siirryttyä yliopistoihin on ilmennyt jonkin verran yliopistokoh- taista vaihtelua. Kehityspsykologia on kuitenkin edelleen varsin merkittävässä asemassa koulutuksessa. Sama asia on nähtävissä lähihoitajan ja lastenhoitajan tehtäviin kelpoisuuden antavassa lapsi- ja perhetyön perustutkinnossa (ks. tarkemmin Rantala 2008). On siis ymmärrettävää, että lapsi nähdään näiden koulutusten kautta kulkeneiden ammattilaisten keskuudessa ensisijaisesti kehittyvänä olentona. Usein tämä yhdistyy myös yksilöorientaatioon, vaikka vertaisryhmissä toimimisen merkitys kehitykselle onkin viime vuosina havaittu. Yhteiskunnallisesti orientoituneen lapsuudentutkimuksen näkyminen

varhaiskasvatuksen ammattilaisten opetussuunnitelmissa on vielä sangen vähäistä.

Lapsuudentutkimus tuo kiistatta tuoreita ja uudenlaisia avauksia lasten elämän ja päiväkotien toiminnan lapsilähtöisen kehittämisen ymmärtämiseen. Siksi sen anti on tärkeää ottaa varhaiskasvatuksen koulutuksissa ja työyhteisöissä oppimisen kohteeksi. Millaisiin varhaiskasvatuksen ammatillisen osaamisen alueisiin lapsuudentutkimuksella oikein on sanansa sanottavana? Varhaiskasvatuksen ammatillisen osaamisen yhtenä alueena on nähty *varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön liittyvä osaaminen* (Karila & Nummenmaa 2001). Lapsuudentutkimuksen esille nostamat kysymykset lapsuuden yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta rakentumisesta, lapsipolitiikan olemuksesta ja näiden merkityksestä julkisten kasvatusinstituutioiden toiminnalle ovat asioita, jotka lapsuuden ja varhaiskasvatuksen ammattilaisten on tärkeää tiedostaa. Samoin on tärkeää kyetä analysoimaan niitä lapsiin ja lapsuuteen liittyviä kulttuurisia ajattelutapoja, jotka rakentavat niin perheissä kuin julkisissa kasvatusinstituutioissa- kin vallitsevia toimintakäytäntöjä.

Myös *varhaiskasvatuksen osaamisen* (ks. tarkemmin Karila & Nummenmaa 2001) alueelle lapsuudentutkimuksella on varsin paljon annettavaa. Se, millaiseksi lapsi ja lapset tulkitaan, on tärkeä osa tätä osaamisaluetta, ja tämä tulkinta heijastuu suoraan lasten kanssa toimimiseen. Lasten ja lapsuuden ymmärtämisen tapa heijastuu myös niihin havaintoihin, joita ammattilaiset lapsista tekevät (ks. Alasuutari ja Karila tässä teoksessa). Edellä todettiin, että ammattilaisten koulutustaustat ovat ohjanneet lapsen tulkittamiseen kehityspsykologisen kehyksen kautta. Tässä teoksessa esillä olevat, yhteiskunnallisesti orientoituneet tulkinnat lapsesta tuovat täydentävän lisän tähän kehityspsykologiseen kehykseen. On tärkeää painottaa, että yhteiskunnallisesti orientoitunut lapsuudentutkimus ei sinällään kyseenalaista kehityspsykologista tulkintaa lapsesta. Pikemminkin on kyse siitä, että uudenlainen tutkimus avaa uusia tarkastelukulmia lapsiin ja lapsuuteen. Paljon puhutun ”lapsen edun” nimissä on

varmastikin paikallaan, että lapset tulevat ymmärretyiksi ja tulkituiksi monitieteisen käsitteistön ja niiden avaamien näkökulmien kautta. Lasta koskevan osaamisen kehittämisessä on siis ilmeinen tarve hyödyntää lapsuudentutkimuksen antia.

Lapsuudentutkimus ei tuota haasteita vain *lasta koskevalle osaamiselle*, vaan se haastaa myös *varhaispedagogisen osaamisen sisältöjä*. Ammattilaisten on kehitettävä uutta pedagogista osaamista, jossa on ratkaistu lasten ja aikuisten väliset suhteet uudella tavalla. On kehiteltävä toimintakäytäntöjä, jotka ottavat huomioon tiedon lasten vertaisryhmien toiminnasta, lasten omasta toimijuudesta ja lasten omien toimintakulttuurien rakentumisesta (ks. Lehtinen, Kuukka, Lehtinen, Vuorisalo, Pennanen, Rutanen, Raittila tässä teoksessa).

Lapsuudentutkimus haastaa muutoksiin arjen käytännöissä – tarvitaan lasten osallisuuden mahdollistavaa ”mikropolitikkaa”

Sosialisaation avaamassa näkökulmassa lapset ovat siis vasta tulossa (aikuisten) yhteiskuntaan, eivät siinä jo toimivia yksilöitä; he ovat *becomings*, ei *beings* Lapsuudentutkimukselle sen sijaan lapsuus ei ole yksinomaan valmistautumista yhteiskuntaelämään ja siinä toimimiseen; lapset ovat toimijoita jo nyt, ja lapsuus osallistumista yhteiskuntaelämään. (Ks. tarkemmin Alanen, tässä teoksessa. Päiväkodissa vietetty aika muodostaa päiväkodeissa oleville lapsille tärkeän osan heidän yhteiskunnallista elämänsä. Lapset ovat mukana yhteisönsä toiminnassa ja päätöksenteossa oman päiväkotiryhmänsä toimintakulttuurisissa puitteissa. Edellä on kuvattu sitä, miten valtiollinen ja kunnallinen lapsipolitiikka luo ehtoja päiväkotien toiminnan muotoutumiselle ja sitä kautta lasten elämälle päiväkodeissa. Näiden lisäksi myös päiväkotien aikuiset ovat omalla toiminnallaan luomassa ehtoja lasten toiminnalle päiväkodissa.

Lasten toiminnalle voidaan luoda ehtoja sekä toiminnan rakenteiden että sisällön tasolla. Yksi esimerkki rakenteellisten

ehtojen luomisesta ovat ne käytännöt, joiden puitteissa lapsiryhmien muodostaminen tapahtuu. Lapsuudentutkimus on nostanut esille lasten oikeudet. Tällä hetkellä päiväkodeissa toteutetaan monin paikoin sellaista lapsiryhmien muodostamisen politiikkaa, etteivät lasten oikeudet kaikilta osin toteudu. Osittain päiväkodit ovat tässä lapsipolitiikan linjausten armoilla. Kuitenkin päiväkodeilla on mahdollisuus myös kehittää omia käytäntöjään. Tällä hetkellä lapsiryhmien koostumusta luonnehtii jatkuva rotaatio: erityisesti kasvukunnissa nuorempien lasten ryhmiin on ollut tulossa paljon uusia lapsia. Lapsiryhmät on pääosin muodostettu ikäryhmittäin ja käytännöksi on muodostunut se, että lapsia siirretään nuorempien lasten ryhmistä vanhempien lasten ryhmiin sitä mukaa kuin paikkojen tarve vaatii. Lapsilta – eikä aina edes vanhemmiltakaan lasten edustajina – kysytä heidän halukkuuttaan ryhmien vaihdoksiin kesken toimintakauden. Vastaavaa käytäntöä ei ole käytössä perusopetuksen ryhmissä, ja aikuisten maailmassa vastaavat muutokset työpaikalla vaativat vähintäänkin henkilöstön kuulemista. Varhaiskasvatusikäisillä lapsilla tätä oikeutta kuulluksi tulemiseen ei näytä olevan. Tässä tuleekin esille suomalaisen tilanteen ristiriitaisuus: informaatio-ohjauksen asiakirjoissa on otettu lapsen oikeudet kuulluksi tulemiseen lähtökohdaksi, mutta julkisten instituutioiden toiminnan rakenteellisiin kysymyksiin lapsen oikeudet eivät ulotu.

Yhteiskuntatieteellisesti orientoituneen lapsuudentutkimuksen näkökulmat myös haastavat päiväkotien pedagogiset käytännöt. Monet tämän kirjan luvuista käsittelevät lasten toimintaa päiväkotiarjen tilanteissa. Artikkeleissa kuvatut esimerkit osoittavat, että lapset ovat usein luultua kyvykkäämpiä toimimaan erilaisissa neuvottelutilanteissa. Lapset myös käyttävät valtaa ja rakentavat omia toimintakulttuureitaan. Tässä prosessissa tulee hyvin esille se, kuinka taitavia lapset ovat lukemaan sitä normistoa, joka oman ryhmän ja päiväkodin arjessa vallitsee. Osa lapsista on myös taitavia luovimaan näiden normien puitteissa ja etsimään syntyneissä toimintarakenteissa väyliä, joissa omien intressien mukainen toiminta on mahdollista. Lapset

näyttävätkin toimivan monessa asiassa kuten aikuiset päiväkoityhteisöissä toimivat. Tällainen ymmärrys lapsuudesta ja lasten toimijuudesta haastaa tarkastelemaan uudella tavalla myös aikuisten ja lasten suhteisiin liittyviä institutionaalisia käytäntöjä. Millä tavoin päiväkotien pedagogiikkaa voisi kehittää siihen suuntaan, että lasten kyvykkyys tulisi pedagogisissa käytännöissä huomioiduksi? Millaisia lasten osallisuutta vahvistavia käytäntöjä päiväkotiin tulisi rakentaa? Nämä ovat kysymyksiä, joihin lapsuudentutkimuksella ei vielä ole tarjota suoria vastauksia. Lapsuudentutkimuksen tässä vaiheessa näyttää pikemminkin siltä, että lapsuutta ja lasta on opittu ymmärtämään uudella, aiempaa ymmärrystä osin kyseenalaistavalla, osin syventävällä tavalla. Pedagogisesti orientoitunut lapsuudentutkimus odottaa vielä tulemistaan, mutta joitakin ituja siihen suuntaan on jo nähtävissä. Nämä idut liittyvät lasten osallisuuden mahdollistamiseen pedagogisessa järjestyksessä, lapsilähtöisyyden tulkinnan laajentamiseen ja vertaisryhmien merkityksen sekä aikuisten ja lasten välisten suhteiden uudelleenarviointiin.

Lasten näkökulma ja osallisuus oman arkensa tuottamisessa näkyy tämänhetkisessä varhaispedagogiikassa lapsille sopivien toimintamuotojen korostamisena ja lasten kuulemisena (esimerkiksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005). Paikoitellen on myös kehitelty toimintakäytäntöjä, joissa lapsiryhmän sääntöjä ja toimintaa käsitellään lasten ja aikuisten yhteisissä kokouksissa (ks. esim. Korhonen 1989). Tämänkaltaiset kokeilut ovat kuitenkin jääneet melko vähäisiksi, eikä niiden osalta ole selkeää näyttöä siitä, millainen merkitys lasten äänillä todellisuudessa on. Satka ja muut (2002, 254) ovat todenneet lapsipolitiikan kehityslinjoja arvioidessaan, että osallistuminen on lasten oikeuksista vähiten kehittynyt. Sikäli on ymmärrettävää, että osallistumiseen liittyvien ratkaisujen pohdinta myös päiväkotikontekstissa on kesken, vaatiihan osallisuuden ja osallistumisen muotojen pohdinta myös lasten kommunikaatioon liittyvien erityiskysymysten huomioon ottamista. Näihin teemoihin liittyvälle tutkimukselle ja käytäntöjen kehittämistyölle on ilmeinen tarve.

Varhaispedagogiikan lähtökohdaksi on usein mainittu lapsilähtöisyys. Se, mitä tuolla lapsilähtöisyydellä kulloinkin tarkoitetaan, vaihtelee suuresti. Kehityopsykologis-didaktisesti orientoituneen lapsilähtöisyyden huomion kohteena ovat usein lasten mielenkiinnon kohteet, lasten oppimisen erityispiirteet ja lasten oppimiseen liittyvät, tiettyjen ilmiöiden konstruktioprosessit. Joissain yhteyksissä lapsilähtöisyys voi saada myös lasten suojelemisen muotoja. Tällöin huomion kohteena on lasten suojeleminen haitallisilta ympäristön vaikutuksilta. Tällaisessa lapsilähtöisyydessä korostuu lapsen oikeus olla lapsi maailmassa, joka vastaa aikuisten tulkintaa hyvästä ja turvallisesta maailmasta. Lapsen omat intressit tai lasten todelliset kyvyt eivät tässä katsantokannassa ole niinkään keskeisessä asemassa. Tässäkin kirjassa olevat lukuisat esimerkit lasten toiminnasta haastavat laajentamaan lapsilähtöisyyden tulkintaa. Vähintäänkin lapsilla tulisi olla oikeus siihen, että lapsilähtöisyyden perustana olevaa tulkintaa lapsesta laajennettaisiin uusien tieteenalojen mukanaan tuomalla ymmärryksellä. Lapset ovat paitsi kehittyviä toimijoita, myös omaa elämänsä eläviä kansalaisia, jotka osallistuvat yhteisönsä elämään monin eri tavoin (ks. luvut Lehtinen, Kuukka, Lehtinen, Vuorisalo, Pennanen, Rutanen, Raittila tässä teoksessa).

Päiväkotien pedagogiset käytännöt ovat pitkään perustuneet aikuisten ja lasten suhteen tietynlaiselle ymmärtämiselle. Perinteisesti ja varsin usein nykyäänkin suhde on ollut aikuisen ohjaava suhde lapsista muodostuvaan ryhmään. Viime aikoina informaatio-ohjaus on painottanut aikuisten ja yksittäisten lasten suhdetta lasten yksilöllisyyden huomioimisen nimissä (ks. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005: Alasuutari ja Karila tässä teoksessa, Strandell 2009b). Lapsuudentutkimus on tuonut esille sekä lasten luultua suuremman pystyvyyden että lasten vertaisryhmien keskeisen merkityksen lasten arjessa ja myös heidän kehityksessään. Uudenlaiset tulkinnat lapsista ja lapsuudesta sekä aikuisten ja lasten välisistä sukupolvisuhteista edellyttävät uudenlaisten toimintakäytäntöjen kehittämistä. Dalhberg ja

Moss (2005, 121–175) painottavat, että varhaiskasvatuksen instituutioiden kehittämisessä on huomioitava yhtä lailla makro- kuin mikrotason politiikan (he käyttävät käsitteitä *major* ja *minor politics*) kysymykset. Päiväkotien toimintakäytäntöjen ja arjen pedagogiikan kehittämistä voidaan pitää tällaisena mikropoliittikkana. Päiväkotien toimintakäytäntöjä kehittämällä voidaan lapsille mahdollistaa demokraattiseen yhteiskuntaan sisältyvä oikeus osallisuuteen omassa arjessaan ja elämässään.

Lopuksi

Tässä luvussa on tarkasteltu lapsuudentutkimuksen mukanaan tuomia haasteita niin päiväkotitoimintaa kehystävälle lapsipoliittikalle kuin itse päiväkotitoiminnallekin. Varhaiskasvatuksen julkisissa instituutioissa on parhaillaan menossa monenlaisten varhaiskasvatussuunnitelmien laadinta. Erityisesti yksikkö- ja ryhmäkohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien laadinta avaa luontevan paikan käytäntöjen kehittämiseksi ja uudenlaisen mikropoliittikan tuottamiselle. Näissä suunnitelmissa tehdään niin periaatteelliset kuin arkisetkin ratkaisut siitä, miten lasten osallisuus ja toimijuus mahdollistuu päiväkotien arjessa. Samalla suunnitelmissa tullaan rakentaneeksi enemmän tai vähemmän tietoisesti nykyhetken päiväkotilapsuutta.

Lähteet

- ABERCROMBIE, NICHOLAS, HILL, STEPHEN & TURNER, BRYAN S. (2000) *The Penguin Dictionary of Sociology*. 4. painos. London: Penguin.
- ALANEN, LEENA (1988) Rethinking Childhood. *Acta Sociologica* 31:1, 53–67.
- (1992) *Modern Childhood? Exploring the 'Child Question' in Sociology*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 50. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1994) Gender and Generation. Feminism and "the Child Question". Teoksessa JENS QVORTRUP, MARJATTA BARDY, GIOVANNI SGRITTA & HELMUT WINTERSBERGER (toim.) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Ashgate, 27–42.
- (2001) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvi-järjestys. Teoksessa ANNE SANKARI & JYRKI JYRKÄMÄ (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 161–186.
- (2007a) Theorizing Children's Welfare. Teoksessa HELMUT WINTERSBERGER, LEENA ALANEN, THOMAS OLK & JENS QVORTRUP (toim.) *Childhood, Generational Order and the Welfare State. Exploring Children's Social and Economic Welfare*. Odessa: University Press of Southern Denmark, 27–44.
- (2007b) Lasten ja aikuisten kentät. Kenttäanalyysi sukupolvisuhteiden tutkimuksessa. Teoksessa LEENA ALANEN, VELI-MATTI SALMINEN & MARTTI SIISIÄINEN (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. 103–123.
- (2009) Generational order. Teoksessa JENS QVORTRUP, WILLIAM A. CORSARO, MICHAEL-SEBASTIAN HONIG, & GILL VALENTINE (toim.) *Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. (Ilmestyy)
- ALANEN, LEENA & BARDY, MARJATTA (1990) *Lapsuuden aika ja lasten paikka*. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki.
- ALANEN, LEENA & KIILI, JOHANNA & KUUKKA, ANU & LEHTINEN, ANJA-RIITTA (2005a) Terveys, hyvinvointi ja lasten toimijuus. Teoksessa MARIKA JAVANAINEN (toim.) *Timantit terveyden edistämisen tutkimusohjelmasta*. Helsinki: Suomen Syöpäyhdistys & Suomen Akatemia, 117–126.
- ALANEN, LEENA & KIILI, JOHANNA & KUUKKA, ANU & LEHTINEN, ANJA-RIITTA (2005b) Health, Well-Being and Children's Agency. Teoksessa: Marika Javanainen (toim.) *Gems of the Health Promotion Research Programme*. Helsinki: Cancer Society of Finland & Academy of Finland, 116–125.
- ALANEN, LEENA & MAYALL, BERRY (toim.) (2001) *Conceptualizing Child-Adult Relations*. London: Falmer Press.